

Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Deyimler Üzerine Bir İnceleme

Ömer KEMİKSİZ¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, okemiksiz@bartin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8628-6203>

Geliş Tarihi/Received: 12.07.2021 Kabul Tarihi/Accepted: 25.02.2022 e-Yayın/e-Printed: 30.06.2022

DOI: <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2022.182>

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilkököl/ortaokul Türkçe ve lise Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlerde yer alan deyimleri çeşitli açılardan incelemektir. Nitel araştırma deseninde tasarlanan araştırmanın verileri doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini 2. sınıf için Koza, diğer sınıf seviyeleri için MEB Yayınları tarafından hazırlanan ders kitapları oluşturmuştur. Örneklemdaki kitaplarda yer alan 155 öyküleyici metin, 128 bilgilendirici metin ve 101 şiir olmak üzere toplam 384 metin araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre ilkököl seviyesinde en fazla deyim 4. sınıf, ortaokul seviyesinde 7. sınıf ve lise seviyesinde 11. sınıfta yer verilirken ilkököl seviyesinde en az deyim 1.sınıf, ortaokul seviyesinde 6. sınıf ve lise seviyesinde 9. sınıfta yer verilmiştir. Ders kitaplarında yer alan 1819 farklı, toplam 4804 deyim 3185'i (%66) öyküleyici metinlerde, 1371'i (%29) bilgilendirici metinlerde, 248'i (%5) şiirlerde yer almıştır. Bütün sınıf seviyelerinde deyimlerin en sık kullanıldığı metin türü öyküleyici metinler olmuştur. Ders kitaplarındaki metinlerde en sık kullanılan deyimler ne kadar (f=82), o kadar (f=65), karar vermek (f=59), haber vermek (f=39), gibi olmak (f=37), fark etmek (f=34), elde etmek (f=32), kim bilir (f=32), ortaya çıkmak (f=31) ve yola çıkmak (f=30) şeklinde belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Türk dili ve edebiyatı, ders kitabı, metin, deyim.

A Review of Idioms in the Turkish/ Turkish Language and Literature Coursebooks

ABSTRACT

This research aims to examine the idioms in the texts of primary/secondary school Turkish coursebooks and high school Turkish language and literature coursebooks from various perspectives. The document analysis technique was used to collect the data of the research, which was conducted in a qualitative research design. The sample of the research consisted of the coursebooks prepared by Koza Publishing for the 2nd grade and by the Ministry of National Education (MoNE) for the other grade levels. A total of 384 texts, being 155 narrative, 128 informative and 101 poems in the books were examined within the scope of the research. According to the research findings, the highest number of idioms was found in the 4th grade at the primary school level, in the 7th grade at the secondary school level and in the 11th grade at the high school level, while the least number of idioms was found in the 1st grade at the primary school level, in the 6th grade at the secondary school level and in the 9th grade at the high school level. 3185 (66%) of 4804 different idioms were included in narrative texts, 1371 (29%) in informative texts, and 248 (5%) in poems. The most frequently used text type at all grade levels was found narrative texts. The most frequently used idioms in the texts in the textbooks were found as how much (f=82), that much (f=65), to take decision (f=59), to give information (f=39), to be like (f=37), to realize (f=34), to obtain (f=32), who knows (f=32), to uncover (f=31) and to set off (f=30).

Keywords: Turkish, Turkish language and literature, textbook, text, expression.

1. GİRİŞ

Sosyal bir varlık olmanın gereği olarak birey, gün içerisinde başka insanlarla iletişime girmekte, sözlü veya yazılı şekilde kendini anlatma ihtiyacını karşılamaktadır. Kişinin kendini etkili, verimli, sağlıklı bir şekilde anlatabilmesi ise dilin ifade gücünden en üst düzeyde istifade edebilmesine bağlıdır. Bu ifade gücüne sahip olunamaması veya bu gücün etkili şekilde kullanılamaması, iletişimde aksaklıklara yol açacaktır. Bu durumun ortadan kaldırılması, iletişim sürecinde bazı noktalara dikkat edilmesine bağlıdır. Kişinin sözlü veya yazılı anlatımda başvurduğu söz varlığı unsurları, iletişimin kalitesini ve sürdürülebilirliğini belirleyen etkenlerin başında gelmektedir.

Bir dilin içerisinde barındırdığı kalıplaşmış dil birimlerinden oluşan (Akkar, 2021) söz varlığıyla ilgili temel kavramlar ve durumlar, konuyla ilgili araştırmalarda farklı terimlerle isimlendirilmiş, hem kavramların sınırlandırılmasında hem de terminolojide henüz birliktelik sağlanamamıştır (Demir, 2016). Türkçe Sözlük'te

(2011: 2158) “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler” şeklinde tanımlanan söz varlığı, Demir’e (2016) göre sözlüklerde madde başı şeklinde yer alan kelime ve sözlerden ibaret değildir. Dilin bünyesinde bir birikim hâlinde nesilden nesile aktarılan atasözleri, deyimler, farklı yapılarıdaki birleşik kelimeler, ikilemeler, sözlükte yer alsın almasın yabancı dillerden alınmış kelimeler/sözler, argo, jargon kabul edilen bütün kelimeler ve kalıp sözler o dilin söz varlığı içinde değerlendirilir. Akın’a (2018) göre ise bir dilin sahip olduğu bütün dil unsurlarının toplamı olarak ifade edilen söz varlığı aynı zamanda bireyin sahip olduğu kişisel kelime servetini belirtmek amacıyla da kullanılmaktadır. Söz varlığı milletlerin dili, tarihi, edebiyatı ve kültürü açısından nasıl önem taşıyorsa bireylerin dünyasında da aynı derece öneme sahiptir (Uysal, 2016). Demirci ve Baş’a (2016) göre insanın düşünce dünyasının sınırlarını belirleyen söz varlığı, her unsurun yapboz parçası olduğu bir resim şeklinde düşünüldüğünde söz varlığının oluşumu insanın doğumuyla başlar, gelişim dönemleri boyunca devam eder. Zaman içinde birikerek tamamlanan yapbozun parçalarının sayısı ve kalitesi ise bireyin çevresi ve eğitim hayatındaki yaşantıları ile netleşir.

İnsan duygu ve düşüncelerinin derinliğinden çıkan, toplumsal etkileşimin varlığı olarak değerini koruyan bir öze sahip olan (Karadüz, 2009) bir dilin söz varlığı, ait olduğu toplumun yaşam biçiminden, geleneğinden, bulunduğu coğrafyadan, hayatı algılayış biçiminden, sahip olduğu tarihten ortaya çıkarak zaman içinde değişerek ve artarak canlılığını koruyan bir kavramdır (Arslan ve Durukan, 2014) ve bireyin/toplumun sahip olduğu söz varlığının zengin içerikte olması köklü bir kültürel mirasın varlığının da göstergesidir (Akın, 2018). Zira bir milletin dünyaya bakış açısının ölçütlerinden biri de o milletin sahip olduğu kavramlar dünyasıdır. Söz varlığının millette meydana getirdiği mevcudiyet, binlerce yıllık kültür birikimini de peşinde getirir (Baş, 2016). Arslan ve Durukan’a (2014) göre bir milletin her alanda olduğu gibi kültürde de zenginliğini gösteren unsurların başında söz varlığının gelişmiş olması gelmektedir. Köklü bir dile sahip olan milletlerin bilimde, sanatta, edebiyatta ön sıralarda olduğu bir gerçektir. Bir milletin dünya görüşünün, yaşam alışkanlıklarının ve hayatı algılama biçiminin geleceğe nakledilmesi söz varlığının korunup geliştirilmesiyle mümkündür. Söz varlığının bir dilin ve dolayısıyla o dili yazan ve konuşan kişilerin anlatım gücünü geliştirdiğine dikkat çeken Baş’a (2016) göre dilin anlatım gücü, milletin her noktadaki gücüne de karşılık gelir. Söz varlığının gücünü koruyup zenginleştirebilen milletler, her zaman tarih sahnesinde var olurlar. Bundan dolayı bir dilin söz varlığının belirlenmesi, diller üzerinde araştırma yapılırken kullanılan ölçütlerden birisidir (Yaman, 2016).

Bir dilde hazır söz kalıpları şeklinde dilin anlam boyutunun zenginleşmesine katkı sunan (Sinan, 2008), ifadeye canlılık, akıcılık ve zenginlik katmalarından dolayı dilin söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan (Özden, 2016) dil birliklerinden biri de deyimlerdir. Korkmaz’a (2007) göre deyim, belirli gramer kalıpları içinde bir araya gelen birden fazla söz veya söz grubunun, anlama zenginlik ve güzellik katmak için, mecazlı kullanışlar yolu ve çekici anlam kılığı ile yeni anlamlar oluşturacak şekilde kaynaşmış bulunan söz topluluklarıdır. Bulut (2013) ise deyimleri, bireyin hayal dünyasının zenginleşmesine, güzel konuşup güzel yazmasını katkıda bulunan, yazıya sıcak, samimi, canlı, içten bir anlam kazandıran mecaz ve soyut anlam ifade eden kalıplaşmış anlatım öğeleri şeklinde tanımlamaktadır. Toplum yaratıcılığında kaynaklanan, dilimizin anlatım zenginliğini gösteren unsurlardan olan, dilimizi anlam ve anlatım açısından gelişmişliğe, anlatım incelik ve derinliğine ulaştıran deyimler, içerdikleri özel söz kalıpları ve anlam içerikleriyle Türkçede söz sanatlarının önemli öğelerinden birini temsil etmektedir (Korkmaz, 2018). Emre ve Doğan’a (2012) göre öteden beri anlatıma güç katan, dinleyicileri anlatılanlara bağlayan, anlatılanların akılda kalıcılığını sağlayan örnekler ve sözler oldukça rağbet görmüştür. Deyimler de bu kategoride değerlendirilebilecek, her devirde sevilip sıkça kullanılan türlerden biridir.

Deyimlerin özelliklerine bakıldığında deyimi oluşturan sözcüklerden en az birinin az çok gerçek anlamının dışında kullanılmış olması ön plana çıkmaktadır. Bir diğer özellik de deyimlerin yapılarında kolay kolay değişmeyen bir kalıplaşmanın söz konusu olmasıdır. Kalıplaşmış bu yapılar aynı zamanda bir anlam bütünlüğünü de ortaya çıkarmaktadır (Sinan, 2008). Hayran’ın (2019) ifade ettiği üzere kelimeler gerçek anlamlarının dışında bir araya getirilerek deyimleştirilir veya bir imgeden hareket ederek belli bir duyguyu, durumu veya olayı karşılayan kelime birleştirmeleri yapılır. Böylece insanın zihninde anlatılmak istenen olay

veya duruma uygun düşen sahneler çizilerek canlandırılmış olur. Bu yolla okuyanın veya dinleyenin zihninde güçlü bir anlam etkisi oluşturulur. Doğru'ya (2008) göre deyimlerin bir diğer önemli özelliği atasözlerinde olduğu gibi herhangi bir yargı, nasihat, kural veya tecrübe aktarma görevini üstlenmemeleridir. Bunun yanında deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun yaşam biçimini, geçmişini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlarlar. Bu sebeple deyimler açısından diller arasında büyük ayrımlar söz konusudur (Aksan, 2003).

Toplumun sahip olduğu kültürün manevi parçacıklarından biri olan deyimler, toplum felsefesini yansıtan özlü sözler olarak gerek anlatıma zenginlik katılması gerekse kültürel unsurların geçmişten günümüze taşınması açısından önemlidir. Bu sebeple genç kuşakların, bu mirastan haberdar olup bu mirasa sahip çıkmaları sağlanmalıdır (Özbay & Melanlıoğlu, 2009). Bulut'a (2013) göre deyimlerin bir bölümünün zaman içinde kullanılmaması o deyimlerin yok olmasına sebep olmaktadır. Millî servetimiz konumundaki deyimlerin yok olmaması için mücadele verilmesi, kullanımlarının sağlanarak kalıcı olmalarının sağlanması herkes için bir sorumluluktur. Bunun için de toplumun kültürünün yansıtıldığı, Türkçenin anlatım gücünü gösteren kesit şeklinde düşünülen deyimlerin ana dili öğretiminde çeşitli yollarla öğrencilere kazandırılması gerekmektedir (Türkben, 2019). Bu noktada ana dili ders kitapları, içerdiği metinlerle öğrencilerin deyim varlıklarına katkı sağlayacak materyallerin başında gelmektedir. Ders kitaplarının hazırlanmasına öncülük eden öğretim programlarına da bu konuda görevler düşmektedir. Nitekim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) deyim öğretimine dikkat çeken kazanımlara yer ayrıldığı görülmektedir. Programın "Okuma" becerisi alt alanlarından "Söz Varlığı"nda "Resimli sözlük, kavram haritası, sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü ve benzer araçlardan yararlanır.", "Öğrencilerin tahmin ettikleri kelime ve kelime gruplarını öğrenmek için sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçları kullanmaları sağlanır.", "Deyim ve atasözlerinin metne katkısını belirler./ Deyim ve atasözlerinin metnin anlamına katkısını kavrar." şeklinde kazanımlara vurgu yapılırken "Yazma" becerisinde "Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır." kazanımına yer verilmiştir. Bu durum Türkçe derslerinin öğrencilerin deyim hazinelerinin zenginleştirilmesinde önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yeri olan deyimler, araştırmacıların da ilgisini çekmiş, literatürde gerek Türkçe (Akın, 2018; Atalan & Topçuoğlu-Ünal, 2021; Doğru, 2008; İnan, 2016; Mangır, 2012; Türkben, 2019) ve yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin (Akkar, 2021; Arslan & Durukan, 2014; Erdoğan, 2019; Hayran, 2019; Özkan, 2017; Zorpuzan, 2018) gerekse farklı türlerdeki edebiyat eserlerinin (Coşkun, 2021; Çitil, 2009; Erol & Sarıkaya, 2016; Şen, 2019; Yavuz, 2012; Yıldırım-Bilgen, 2017) deyim zenginliği bakımından incelenmesine dönük pek çok araştırmaya yer verilmiştir. Bu araştırmaya en yakın çalışma ise Uluçay'a (2011) aittir. Bahsi geçen çalışmada ortaokul Türkçe ile lise Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki deyimlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Alanyazın taraması neticesinde 2018'de güncellenen programlara uygun olarak hazırlanan ders kitaplarındaki deyimleri, farklı öğrenim kademelerine göre inceleyen çalışmalar (Atalan & Topçuoğlu-Ünal, 2021; Gülden, 2019; Türkben, 2019) mevcutsa da 1. sınıftan 12. sınıfa kadar bütün sınıf düzeylerini kapsayacak şekilde ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın Türkçe/Türk dili ve edebiyatı ders kitapları özelinde ilkökul 1. sınıftan lise son sınıfa kadar bütün sınıf seviyelerindeki deyimleri karşılaştırması bakımından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada "Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının deyim hazinesi bakımından görünümü nasıldır?" problem cümlesinden hareketle aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki deyimlerin sınıf seviyelerine göre dağılımı nasıldır?
2. Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki deyimlerin metin türlerine göre dağılımı nasıldır?
3. Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en sık kullanılan deyimler hangileridir?
4. Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en sık kullanılan deyimlerin okul sözlüklerinde yer alma durumu nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, örneklem bilgileri, verilerin toplanması/analiziyle ilgili açıklamalar üzerinde durulmuştur.

2.1. Araştırma Modeli

İlkokul/ortaokul Türkçe ve lise Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlerde yer alan deyimleri tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma deseninde yürütülmüştür. Nitel araştırma, veri toplama tekniği olarak görüşme, gözlem, doküman analizi gibi nitel yöntemlere başvuru, gerek algıların gerek olayların doğal ortamda gerçeğe uygun ve bütüncül şekilde ortaya konmasına dönük nitel bir sürecin takip edildiği araştırma türü (Yıldırım ve Şimşek, 2011) olarak ifade edilebilir.

Nitel araştırmalarda araştırma probleminin belirlenmesi, kuramsal çerçevenin oluşturulması, araştırma sorularının yazılması, araştırma örnekleminin belirlenmesi, araştırmacı rolünün belirlenmesi, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, verilerin toplanması, verilerin analizi, bulguların betimlenmesi ve yorumlanması, sonuçların sınırlandırılıp analitik genellemelere ulaşılması şeklinde birçok aşama mevcuttur. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesinde ise beş aşama vardır. Bunlar, dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Koza Yayınları tarafından 2. sınıf, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları tarafından 1, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf seviyeleri için hazırlanmış Türkçe ve yine MEB Yayınları tarafından 9, 10, 11 ve 12. sınıf seviyeleri için hazırlanmış Türk dili ve edebiyatı ders kitapları oluşturmaktadır. MEB Yayınları tarafından ilkökul 2. sınıf için hazırlanmış bir yayın olmadığından bu sınıf düzeyi için farklı bir yayınevinin kitabı tercih edilmiştir. Örneklemdaki kitaplarda yer alan ve bu araştırmada incelemeye tabi tutulan metin türlerine ve sayılarına yönelik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemeye yönelik sayısal bilgiler

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Toplam
Ö	8	14	12	12	13	10	15	14	11	18	14	14	155
B	4	7	13	13	10	17	12	10	13	8	13	8	128
Ş	4	11	7	7	8	5	5	8	5	12	11	18	101
T	16	32	32	32	31	32	32	32	29	38	38	40	384

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmada incelemeye alınan 384 metnin 155’i (%41) öyküleyici, 128’i (%33) bilgilendirici türdedir. Şiir türündeki metin sayısı ise 101’dir (%26). Sınıf seviyelerine göre metin sayılarına bakıldığında 1. sınıfta 16; 2, 3, 4, 6, 7 ve 8. sınıfta 32; 5. sınıfta 31; 9. sınıfta 29; 10 ve 11. sınıfta 38; 12. sınıfta 40 metin araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmanın 4. alt problemi doğrultusunda incelenen deyim sözlükleriyle ilgili bilgiler ise şu şekildedir:

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Gönül Yayıncılık, 2017.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Karatay Yayınları, 2017.

Atasözleri Deyimler Sözlüğü, Ema Kitap, 2020.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Mercck Yayınları, Tarihsiz.

Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü, Evrensel İletişim Yayınları, 2020.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri nitel araştırma deseninin veri toplama tekniklerinden biri olan ve araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan teknik (Yıldırım & Şimşek, 2011) şeklinde tanımlanan doküman incelemesi ile toplanmıştır. Araştırmada 2018 Türkçe Öğretim Programı’na uygun olarak hazırlanmış bir yayınevinin kitabının incelenmesi, böylece sınıf seviyeleri arasında daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilmesi düşünülmüş, bu amaçla MEB Yayınları tarafından hazırlanan Türkçe ders kitaplarının incelenmesine karar verilmiştir. Ancak sadece ikinci sınıf seviyesinde MEB Yayınları

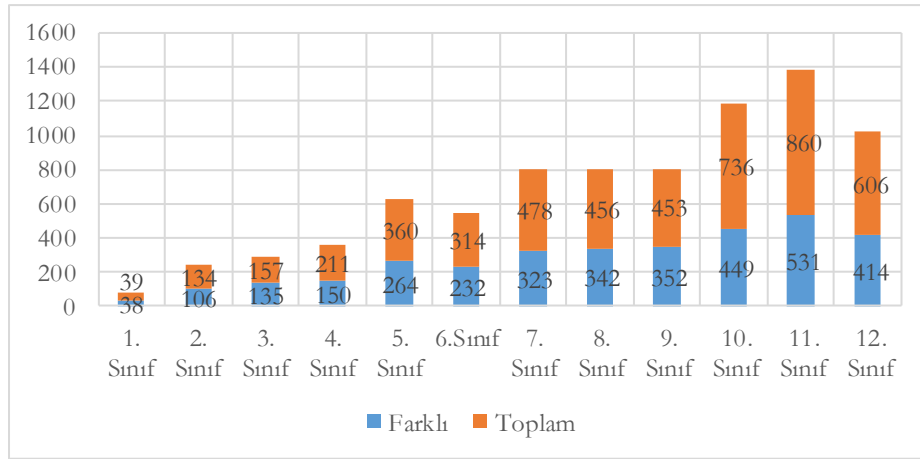
tarafından hazırlanan bir kitaba ulaşamadığından bu sınıf için farklı bir yayınevini (Koza) kitabı araştırmaya dâhil edilmiştir. Örnekleme alınan kitaplardaki okuma ve serbest okuma metnlerinin değerlendirmeye alınması, dinleme metnlerinin ise inceleme dışında bırakılması araştırmanın sınırlılığı olarak belirlenmiştir. İlk aşamada ders kitaplarındaki metinler tek tek okunmuş, metinlerde yer alan deyimler TDK Türkçe Sözlük'te yer alan deyimlerle karşılaştırılmıştır. Tespit edilen deyimler, her sınıf seviyesi için bilgisayar ortamında oluşturulan Microsoft Word dosyasına her metin için ayrı ayrı işlenmiştir. Metinler ilk okumanın ardından araştırmacı tarafından farklı bir zaman diliminde tekrar okunmuş, böylece deyimleri içeren tablolara son şekli verilmiştir. Ortaya çıkan verilerin analizi ise araştırma sorularına uygun şekilde yapılmıştır. Sınıf seviyelerine göre farklı ve toplam deyim sayılarının ortaya çıkarılmasının ardından deyimlerin metin türlerine göre dağılımı belirlenmiş, bütün metinlerde en sık kullanılan deyimler tespit edilmiştir. Son olarak ders kitaplarındaki metinlerde en sık yer alan deyimlere rastgele seçilen beş adet okul deyim sözlüğündeki yer verilme durumu incelenmiştir. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde değerleri dikkate alınarak tablolar/grafikler aracılığıyla sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları, alt problemlere dayalı olarak sunulmuştur.

3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki deyimlerin sınıf seviyelerine göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki birinci alt problemine yönelik bulgulara Grafik 1’de yer verilmiştir.

Grafik 1. Ders kitaplarındaki deyimlerin sınıf seviyelerine göre dağılımı

Grafik 1’de görüldüğü gibi 1. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 38’i farklı (%97,43) olmak üzere toplam 39 deyim; 2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 106’sı farklı (%79,10) olmak üzere toplam 134 deyim; 3. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 135’i farklı (%85,98) olmak üzere toplam 157 deyim; 4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 150’si farklı (%71,09) olmak üzere toplam 211 deyim; 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 264’ü farklı (%73,33) olmak üzere toplam 360 deyim; 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 232’si farklı (%73,88) olmak üzere toplam 314 deyim; 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 323’ü farklı (%67,57) olmak üzere toplam 478 deyim; 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda 342’si farklı (%75) olmak üzere toplam 456 deyim; 9. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı’nda 352’si farklı (%77,70) olmak üzere toplam 453 deyim; 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı’nda 449’u farklı (%61) olmak üzere toplam 736 deyim; 11. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı’nda 531’i farklı (%61,74) olmak üzere 860 deyim ve 12. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı’nda 414’ü farklı (%68,31) olmak üzere toplam 606 deyim kullanılmıştır.

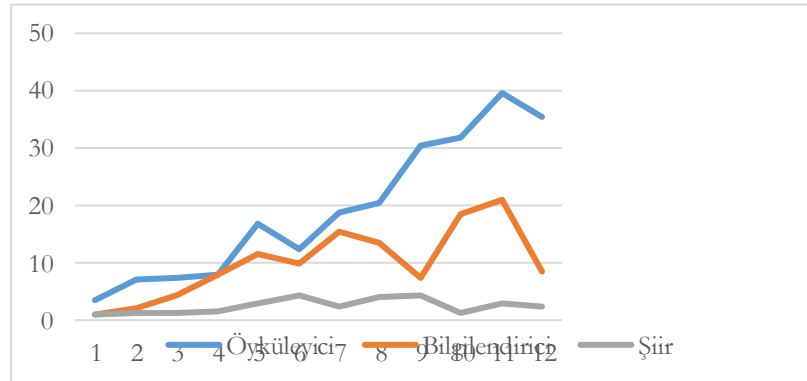
3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki deyimlerin metin türlerine göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki ikinci alt problemine yönelik bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ders kitaplarındaki deyimlerin metin türlerine göre dağılımı

	Deyim Sayısı			Deyim Ortalaması		
	Öyküleyici	Bilgilendirici	Şiir	Öyküleyici	Bilgilendirici	Şiir
1. Sınıf	28	7	4	3,5	1,75	1
2. Sınıf	102	16	16	7,28	2,28	1,45
3. Sınıf	90	57	10	7,5	4,38	1,42
4. Sınıf	96	103	12	8	7,92	1,71
5. Sınıf	220	115	25	16,92	11,5	3,12
6. Sınıf	125	167	22	12,5	9,82	4,4
7. Sınıf	282	184	12	18,8	15,33	2,4
8. Sınıf	287	136	33	20,5	13,6	4,12
9. Sınıf	334	97	22	30,36	7,46	4,4
10. Sınıf	572	148	16	31,77	18,5	1,33
11. Sınıf	554	273	33	39,57	21	3
12. Sınıf	495	68	43	35,35	8,5	2,38
Toplam	3185	1371	248	20,54	10,71	2,46

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkçe ile Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlerde yer alan toplam 4804 deyimden 3185’i (%66) öyküleyici metinlerde, 1371’i (%29) bilgilendirici metinlerde, 248’i (%5) ise şiirlerde kullanılmıştır. Toplam deyim sayılarının metin sayılarına göre ortalamasına bakıldığında öyküleyici metinlerde deyim ortalaması 20,54 bilgilendirici metinlerde deyim ortalaması 10,71 ve şiirlerde deyim ortalaması 2,46 olarak gerçekleşmiştir. Deyim ortalamalarının sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde öyküleyici metinlerde ilkökul seviyesinde en fazla 4. sınıfta (f=8), ortaokul seviyesinde en fazla 8. sınıfta (f=20,5), lise seviyesinde ise en fazla 11. sınıfta (f=39,57) deyim yer verilmiştir. Bilgilendirici metin türünde ilkökul seviyesinde en fazla 4. sınıfta (f=7,92), ortaokul seviyesinde en fazla 7. sınıfta (f=15,33), lise seviyesinde ise en fazla 11. sınıfta (f=21) deyim kullanıldığı görülmüştür. Deyimlerin şiir türündeki ortalamaları dikkate alındığında ilkökul seviyesinde yine en fazla 4. sınıfta (f= 1,71), ortaokul seviyesinde en fazla 6. sınıfta (f=4,4), lise seviyesinde ise en fazla 9. sınıfta (f=4,4) deyim yer verildiği tespit edilmiştir. Sınıf seviyelerine göre öyküleyici ve bilgilendirici türler ile şiir türündeki metinlerdeki deyim ortalamalarının durumu Grafik 2’de gösterilmiştir.

Grafik 2. Metin türü-sınıf seviyesine göre deyim ortalamaları

Grafik 2’de görüldüğü gibi bütün sınıf seviyelerinde deyimlerin en fazla yer aldığı metin türü öyküleyici metinler olurken bunu bilgilendirici metinler takip etmiştir. Öyküleyici ve bilgilendirici metin türlerine göre deyim ortalamalarının birbirine en yakın olduğu sınıf seviyeleri ise 4. sınıf (0,08) ve 1. sınıf (1,75), en uzak olduğu sınıf seviyeleri de 9. sınıf (22,9) ve 12. sınıf (26,85) olmuştur.

3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en sık kullanılan deyimler hangileridir?” şeklindeki üçüncü alt problemine yönelik bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Ders kitaplarında en sık kullanılan deyimler

Deyim	f	Kaç Farklı Kitapta Kullanıldığı	Kullanılan Sınıf Seviyeleri
neden olmak	20	7	4, 6, 7, 8, 10, 11, 12
iş yapmak	20	6	4, 5, 7, 10, 11, 12,
ad vermek	23	10	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12
ayağa kalkmak	23	8	2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11
geri dönmek	23	12	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
(birinin) hoşuna gitmek	23	10	2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
zorunda kalmak (olmak)	24	9	3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12
(bir şeyden) söz etmek	24	9	3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
canını almak	24	3	9, 10, 11
aklına gelmek	28	9	1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
(bir işte) yer almak	28	9	4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
yola çıkmak	30	11	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
ortaya çıkmak	31	9	3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12
kim bilir	32	8	1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11
elde etmek	32	9	4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
fark etmek	34	9	2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12
gibi olmak	37	9	4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
haber vermek	39	10	3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
karar vermek	59	10	1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
o kadar	65	10	2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
ne kadar	82	11	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Tablo 3'te görüldüğü gibi Türkçe ile Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en fazla yer verilen deyimler ne kadar (f=82), o kadar (f=65), karar vermek (f=59), haber vermek (f=39), gibi olmak (f=37), fark etmek (f=34), elde etmek, kim bilir (f=32), ortaya çıkmak (f=31) ve yola çıkmak (f=30) olarak belirlenmiştir. Bu deyimleri (bir işte) yer almak, aklına gelmek (f=28), (bir şeyden) söz etmek, zorunda kalmak (olmak) (f=24), (birinin) hoşuna gitmek, geri dönmek, ayağa kalkmak, ad vermek (f=23), neden olmak ve iş yapmak (f=20) deyimleri takip etmiştir. Metinlerde en çok kullanılan deyimlerin kitaplara göre dağılımı incelendiğinde “geri dönmek” deyiminin bütün kitaplarda yer alan tek deyim olduğu, “ne kadar” ve “yola çıkmak” deyimlerine de 11 farklı kitapta yer verildiği tespit edilmiştir. En sık kullanılan deyimlerden “o kadar”, “karar vermek”, “haber vermek”, “(birinin) hoşuna gitmek”, “ad vermek” deyimlerine 10, “gibi olmak”, “fark etmek”, “elde etmek”, “(bir işte) yer almak”, “aklına gelmek”, “(bir şeyden) söz etmek”, “zorunda kalmak (olmak)” deyimlerine 9, “kim bilir”, “ayağa kalkmak” deyimlerine 8, “neden olmak” deyimine de 7 kitapta yer verilmiştir. “Canını almak” deyimini, metinlerde en sık kullanılan deyimlerden biri olmasına rağmen yalnızca 3 kitapta yer almıştır. En sık kullanılan deyimlerden “geri dönmek”, 1. sınıftan 12. sınıfa kadar; “ne kadar” 2. sınıftan 12. sınıfa kadar; “haber vermek”, 3. sınıftan 12. sınıfa kadar; “elde etmek” ve “gibi olmak” da 4. sınıftan 12. sınıfa kadar ders kitaplarında kullanılmış ve böylece ilk defa karşılaştığı sınıf seviyesinden itibaren öğrencinin kesintisiz şekilde karşısına çıkan deyimler olarak öne çıkmıştır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmannın “Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en sık kullanılan deyimlerin okul sözlüklerinde yer alma durumu nasıldır?” şeklindeki dördüncü alt problemine yönelik bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Kitaplarda en sık kullanılan deyimlerin sözlüklerde yer alma durumu

Deyim	Karatay	Gönül	Ema	Mercek	Evrensel	Toplam
neden olmak	-	-	-	-	-	-
iş yapmak	-	-	-	-	-	-
ad vermek	X	-	-	-	-	1
ayağa kalkmak	X	X	X	-	-	3
geri dönmek	-	X	-	-	-	1
(birinin) hoşuna gitmek	X	X	X	-	X	4
zorunda kalmak (olmak)	-	-	-	-	-	-
(bir şeyden) söz etmek	-	-	-	-	-	-
canını almak	-	-	X	-	X	2
aklına gelmek	X	X	X	-	X	4
(bir işte) yer almak	X	X	X	-	X	4
yola çıkmak	-	X	X	-	-	2
ortaya çıkmak	X	-	-	-	X	2
kim bilir	-	X	X	X	-	3
elde etmek	-	X	-	X	X	3
fark etmek	-	X	X	-	-	2
gibi olmak	-	-	-	-	-	-
haber vermek	X	X	X	-	-	3
karar vermek	-	-	-	-	-	-
o kadar	-	-	-	-	-	-
ne kadar	-	-	-	-	-	-
Toplam	7	10	9	2	6	

Tablo 4’te görüldüğü üzere ders kitaplarında en sık kullanılan (f=21) deyimlerden 10’u Gönül Yayınları, 9’u Ema Yayınları, 7’si Karatay Yayınları, 6’sı Evrensel İletişim Yayınları ve 2’si Mercek Yayınları tarafından hazırlanan okul deyim sözlüklerinde yer almaktadır. Bu deyimlerden, incelenen okul sözlüklerinde en çok yer verilenler “(birinin) hoşuna gitmek”, “aklına gelmek”, “(bir işte) yer almak” (f=4), “ayağa kalkmak”, “kim bilir”, “elde etmek”, “haber vermek” f=3) deyimleri olurken ders kitaplarında kullanım sıklığı bakımından ilk üçte yer alan “ne kadar”, “o kadar” ve “karar vermek” deyimleri de dâhil olmak üzere 21 deyimden 8 tanesine hiçbir okul deyim sözlüğünde rastlanmamıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ilköğretim/ortaokul Türkçe ile lise Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlerde geçen deyimlerin belirlenmesi, bu deyimlerin sınıf seviyelerine, metin türlerine ve kitaplardaki kullanım sıklıklarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bu bölümünde elde edilen sonuçlar özetlenmiş, bu sonuçların alanyazındaki benzer çalışmalarla kıyaslanması yoluna gidilmiştir.

Ders kitaplarındaki metinlerde yer verilen deyimlerin sınıf seviyelerine göre dağılımlarında ilköğretim kademesinde sınıf seviyesi arttıkça farklı ve toplam deyim sayısının arttığı görülmüştür. Ortaokul kademesinde en fazla deyim 7 ve 8. sınıf kitaplarında yer verildiği, farklı deyim sayısının ise en fazla 8. sınıf kitabında olduğu belirlenmiştir. Ancak ilköğretim kademesinde görülen sistematik artışın ortaokul kademesinde olmadığı, 5. sınıf kitabında 6. sınıf kitabına göre, 7. sınıf kitabında da 8. sınıf kitabına göre daha fazla deyim yer aldığı ortaya çıkmıştır. Alanyazındaki çalışmalarda da bu araştırmanın bulgularını destekleyen sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Büyükhellaç’ın (2014) araştırmasında toplam deyim ve farklı deyim sayılarının 5, 6 ve 7. sınıf kitaplarında toplam söz varlığı unsurlarına paralel olarak kademeli bir şekilde arttığı, 8. sınıfta ise yeniden düşüşe geçtiği belirlenmiştir. İnan’ın (2016) araştırmasında ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki deyimlerin 5. sınıftan 8. sınıfa kadar kademeli şekilde azaldığı tespit edilmiştir. MEB Yayınları ortaokul Türkçe ders kitaplarını inceleyen Arslan-Kutlu (2006), 7. sınıf metinlerindeki deyim sayılarının 8. sınıf metinlerindeki deyim sayılarından fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Uluçay’ın (2011) araştırmasında da 7. sınıf kitabındaki deyim sayısının 8. sınıf kitabındaki deyim sayısından fazla olduğu görülmüştür. Türkben’in (2019) araştırmasında ise 5. sınıf ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının 7. sınıf ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına göre daha fazla deyim sahip olduğu tespit edilmiştir. 8. sınıf kitabında farklı deyim sayısının fazla olmasına rağmen toplam deyim sayısının 7. sınıf kitabına göre az olmasını bir eksiklik olarak düşünebiliriz. MEB Yayınları tarafından hazırlanmış kitaplardaki deyimlerle ilgili çalışmalarda benzer bulgulara rastlanmıştır. MEB Yayınları ile TAV Yayınları 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının “Toplum Hayatı” temasındaki beşer metni söz varlığı unsurları açısından inceleyen Gökçe (2014), MEB Yayınları kitabındaki deyim sayısının, TAV Yayınları kitabına göre daha az olduğunu belirlemiştir. Dört farklı 8. sınıf (Koza, MEB, TAV, Pasifik) Türkçe ders kitabındaki

deyimleri inceleyen Öz (2012), bu kitaplar içerisinde en az deyim içeren kitabın MEB Yayınları tarafından hazırlanan kitap olduğunu tespit etmiştir. Buna karşın Turhan'ın (2010) araştırmasında 8. sınıf düzeyinde beş farklı kitap içerisinde (Batu, Harf, Koza, MEB, Pasifik) MEB Yayınları deyim zenginliği bakımından ikinci sırada yer almıştır. Araştırmaların yapıldığı yılların ve kitaplardaki metin güncellemelerinin bu sonuçların ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Ortaöğretim için hazırlanan kitaplardaki deyim sayılarında 9. sınıftan 11. sınıfa kadar düzenli bir artış söz konusuken 12. sınıfta tekrar bir düşüşün olduğu, bu sayının 10. sınıf kitabındaki sayının da altında olduğu belirlenmiştir. Benzer bir sonuç Uluçay (2011) tarafından yapılan ve MEB Yayınları Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının deyim zenginliği bakımından incelendiği çalışmada görülmüştür. İlgili araştırmada metinlerdeki deyim sayıları 9. sınıftan 11. sınıfa kadar düzenli şekilde artmış, bütün sınıf seviyeleri içinde en az deyim 12. sınıf kitabında yer verilmiştir. Son sınıf kitabında böylesi bir düşüşün olumsuz bir durum olduğu söylenebilir. Buna göre ilköğretim seviyesi dışındaki öğrenim kademeleri için hazırlanan kitaplarda deyim artışının düzenli olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki deyimler üzerine yapılan araştırmalarda da görülmektedir. Gün ve İkizçınar (2019) ile Akkar'ın (2021) araştırmalarında Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti'nin dil düzeyleri göz önüne alındığında deyimlerin düzeylere göre kademeli şekilde arttığı ve en sık kullanıldığı dil düzeyinin C1 düzeyi olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Erdoğan'ın (2019) araştırmasında da Gazi ve İstanbul Türkçe öğretim setlerinde deyimlerin en fazla yer aldığı kitaplar ileri seviye kitaplar olmuştur. Ancak Arslan ve Durukan (2014) tarafından yapılan araştırmada ise Yeni Hitit Türkçe Öğretim Seti'nde en fazla deyim yer verilen seviyenin “orta düzey” olduğu tespit edilmiştir. Göçen, Karabulut, Yıldız-Memiş ve Darama'nın (2020) araştırmasında yabancılar için Türkçe okuma kitaplarında en fazla deyim yine orta düzey kitaplarda rastlanmıştır. Bütün bunlar gerek ana dil gerekse yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarındaki deyim varlığının sınıf veya kur düzeyine göre sistematik olmadığını, aynı yayınevi tarafından hazırlanmış kitaplarda bile bu hususun dikkate alınmadığını göstermektedir.

Ders kitaplarındaki deyimlerin, metin türlerine göre dağılımı incelendiğinde bütün sınıflarda öyküleyici metinlerdeki deyim ortalamalarının bilgilendirici metinlerdeki deyim ortalamalarından fazla olduğu belirlenmiştir. Yine bütün sınıflarda şiir türündeki metinler, en az deyim yer aldığı metinler olarak öne çıkmıştır. Öyküleyici ve bilgilendirici metinlerdeki deyim ortalamalarının birbirine en yakın olduğu sınıf düzeyi 4. sınıf olurken en uzak olduğu sınıf düzeyi de 12. sınıf olmuştur. Atalan ve Topçuoğlu-Ünal'ın (2021) üç farklı 7. sınıf Türkçe ders kitabını inceledikleri araştırmada kitaplardan birinde (MEB Yayınları- Edt. Emine Kırmızı) bilgilendirici metinlerin öyküleyici metinlere göre daha çok deyim barındırdığı ifade edilmiştir. Mangır'ın (2012) araştırmasında da MEB Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda deyimlerin daha çok öyküleyici metinlerde yer aldıkları tespit edilmiştir. Türkben'in (2019) ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki deyimleri iki farklı kitap üzerinden incelediği araştırmada da 8. sınıf ders kitapları dışında bütün sınıf seviyelerinde öyküleyici metinlerin bilgilendirici metinlere göre daha fazla deyim içerdiği ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırmaların tamamında şiirler, deyimlerin en az yer aldığı metinler olmuştur. Mangır'a (2012) göre bilgilendirici metinler, amaçları gereği kelime ve kelime gruplarının genellikle temel anlamlarıyla kullanıldığı metinler oldukları için öyküleyici metinlerin daha fazla deyim içermesi kabul edilebilir bir durumdur. Şiirler de yapı gereği düz yazı metinlere göre daha kısa yazılar olduğundan bu tür metinlerde az sayıda deyim yer almış olmasının doğal olduğu söylenebilir.

Ders kitaplarındaki metinlerde en sık kullanılan deyimlere bakıldığında bunların *ne kadar*, *o kadar*, *karar vermek*, *haber vermek*, *gibi olmak*, *fark etmek*, *elde etmek*, *kim bilir*, *ortaya çıkmak*, *yola çıkmak*, *(bir işte) yer almak*, *aklına gelmek*, *(bir şeyden) söz etmek*, *zorunda kalmak (olmak)*, *(birinin) hoşuna gitmek*, *geri dönmek*, *ayağa kalkmak*, *ad vermek*, *neden olmak* ve *iş yapmak* deyimleri olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan “geri dönmek” deyiminin bütün kitaplarda yer alan tek deyim olduğu, “ne kadar” ve “yola çıkmak” deyimlerine de 11 farklı kitapta yer verildiği ortaya çıkmıştır. Kitaplarda en sık yer alan deyimlerden “geri dönmek”, 1. sınıftan 12. sınıfa kadar; “ne kadar” 2. sınıftan 12. sınıfa kadar; “haber vermek”, 3. sınıftan 12. sınıfa kadar; “elde etmek” ve “gibi olmak” da 4. sınıftan 12. sınıfa kadar ders kitaplarında kullanılmış ve böylece ilk defa karşılaştığı sınıf seviyesinden itibaren öğrencinin kesintisiz şekilde karşısına çıkan deyimler olarak öne çıkmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre

metinlerde sıkça yer verilen deyimlerin, benzer araştırmaların bulgularında da karşımıza çıktığı söylenebilir. Akın (2018) tarafından 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki deyimlerin ele alındığı araştırmada da *kim bilir*, *ne kadar*, *fark etmek* deyimlerinin metinlerde en sık kullanılan deyimlerden olduğu ortaya çıkmıştır. Büyükhellaç'ın (2014) ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki deyimleri incelediği araştırmada 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında *ne kadar*, *karar vermek*; 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında *ne kadar*, *karar vermek*; 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında *ne kadar*, *haber vermek*, *aklına gelmek*, *kim bilir*, *karar vermek*, *yola çıkmak*; 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında *ne kadar*, *aklına gelmek*, *(bir işte) yer almak* en çok kullanılan deyimler olarak öne çıkmıştır. Doğru (2008) tarafından 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki deyimlerin incelendiği araştırmada *karar vermek* deyimini üç farklı kitapta da en fazla kullanılan deyimlerden biri olmuştur. Aynı deyim Kargin'ın (2019) araştırmasında MEB Yayınları 8. sınıf; Yavuz'un (2020) araştırmasında MEB Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda en fazla yer alan deyim olarak ortaya çıkmıştır. Dört farklı 8. sınıf Türkçe ders kitabını inceleyen Öz (2012), *haber vermek*, *fark etmek*, *karar vermek*, *yola çıkmak*, *(bir işte) yer almak* deyimlerinin metinlerde sıklıkla geçen deyimlerden olduğunu belirtmiştir. Bu deyimlerden “(bir işte) yer almak”, Pilav (2008) tarafından yapılan araştırmada lise 3. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında en sık kullanılan deyim olarak belirlenmiştir. İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde ve ortaöğretim 9. sınıf Türk dili ve edebiyatı ders kitabındaki metinlerde yer alan ortak deyimleri inceleyen Uluçay (2011), bu deyimlerden en sık kullanılanları *karar vermek*, *kim bilir*, *fark etmek*, *yola çıkmak* şeklinde belirlemiştir. Baş'ın (2012) masal türünde ilköğretim 100 temel eser içerisinde yer alan altı kitabı söz varlığı unsurları bakımından değerlendirdiği araştırmada *haber vermek*, *geri dönmek*, *(birinin) hoşuna gitmek*, *kim bilir*, *ayağa kalkmak*, *canını almak* deyimleri kitaplarda en sık kullanılan 100 deyim içerisinde yer almıştır. 1980-2008 yılları arasında yazılmış yerli çocuk tiyatrosu metinlerini söz varlığı açısından inceleyen Şen (2019), bu eserlerde sıklıkla kullanılan deyimlerden bazılarının *aklına gelmek*, *kim bilir*, *haber vermek*, *hoşuna gitmek*, *yola çıkmak*, *fark etmek* olduğunu tespit etmiştir. Yıldırım-Bilgen'in (2017) araştırmasında Türk yazarlarca çocuk edebiyatı alanında yazılmış 1985-2005 yılları arasında yayımlanan 200 çocuk efsanesi, 100 çocuk masalı, 100 çocuk romanı, 100 çocuk öyküsü, 54 çocuk destanı; 1970-2015 yılları arasında yayımlanan 105 çocuk şiir kitabı ve 1980-2009 yılları arasında yayımlanan 100 çocuk tiyatrosu metninden elde edilen bulgulara göre bütün çocuk kitaplarında ortak olarak en sık kullanılan deyim “yola çıkmak” olurken “aklına gelmek” deyimini de çocuk efsaneleri dışındaki diğer türlerde ortak olarak en sık kullanılan deyim olmuştur. Buna göre Türkçedeki bazı deyimlerin hem ders kitaplarında hem de farklı türlerdeki edebiyat eserlerinde sıklıkla tekrarlandığı söylenebilir.

Ders kitaplarındaki metinlerde en çok yer verilen deyimlerin, okul deyim sözlüklerindeki durumu incelendiğinde örneklemedeki 5 sözlüğün içinde bu deyimlere daha çok yer veren yayınların Gönül Yayınları ve Ema Yayınları olduğu görülmüştür. Buna göre ders kitaplarında en sık karşılaşılan deyimlerin yarısına bile deyimler sözlüklerinde yer verilmemiştir. Kitaplarda kullanım sıklığı en fazla olan deyimlerden “(birinin) hoşuna gitmek”, “aklına gelmek” ve “(bir işte) yer almak”, 5 sözlüğün 4'ünde bulunurken ders kitaplarında kullanım sıklığı bakımından ilk üç sırayı alan “ne kadar”, “o kadar” ve “karar vermek” deyimleri de dâhil olmak üzere 21 deyimden 8 tanesine hiçbir okul deyim sözlüğünde yer verilmediği tespit edilmiştir. Buna göre okul deyim sözlüklerindeki deyimlerin, öğrencilerin ders kitaplarında karşılaştığı deyimleri karşılamada yeterli olmadığı söylenebilir. Baş (2013) tarafından Türkçe ders kitaplarından ve çocuk kitaplarından rastgele seçilen 100 deyim, deyim sözlüklerindeki kullanım oranının incelendiği araştırmada örnekleme alınan 5 sözlükten 4'ünde deyimlere %50'nin üzerinde yer verildiği, 100 deyimden 15'inin ise hiçbir okul sözlüğünde bulunmadığı belirlenmiştir. Gülden'in (2019) araştırmasında 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunan 687 deyim, ortaokul seviyesi için hazırlanmış dört adet deyim sözlüğünde taranmış, araştırma bulgularına göre dört sözlüğün ders kitaplarındaki deyimleri karşılama oranı bu araştırmada olduğu gibi son derece düşük düzeyde kalmıştır. Bütün bu sonuçlar, deyim sözlüklerinin hazırlanmasında ders kitaplarındaki veya çeşitli okuma materyallerindeki deyim varlığının dikkate alınmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

Ders kitapları hazırlanırken sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin metinlerde karşılaştıkları farklı ve toplam deyim sayılarının buna paralel olarak artmasına özen gösterilmelidir.

Ders kitaplarına alınacak bilgilendirici metinlerin öğrencilerin deyim hazinelerine katkı sunacak metinlerden seçilmesi yoluna gidilmelidir.

Ders kitaplarındaki metinlerde ve edebî eserlerde en sık kullanılan deyimlerin ortaya çıkarılması üzerine yapılacak araştırmalar artırılmalı, böylece metin yazarlarının en çok kullandıkları deyimlerin bir sıklık listesi oluşturulmalıdır.

Deyim sözlüklerinin hazırlanmasında ders kitaplarındaki metinlerde sıklıkla yer verilen deyimlerin tespit edildiği bilimsel araştırmalardan hareket edilmeli, sözlüklerde metinlerdeki bu deyimlerin daha fazla yer almasına çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akın, K. (2018). Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma metinlerinin söz varlığı üzerine bir değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (22), 3695-3706.
- Akkar, İ. (2021). *Yabancı dil olarak Türkçe eğitimi kitaplarında deyim ve atasözlerinin kullanımına ilişkin bir inceleme (Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil. (2. Baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arslan-Kutlu, H. (2006). *MEB ilköğretim 6, 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin söz varlığı açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, N. & Durukan, E. (2014). Yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarında söz varlığı unsurlarının incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 2 (4), 247-265.
- Atalan, S. & Topçuoğlu-Ünal, F. (2021). Aynı sınıf düzeyinde hazırlanmış ders kitaplarının atasözleri ve deyimler açısından karşılaştırılması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14 (84), 129-143. doi: 10.29228/JASSS.43959
- Baş, B. (2012). Türk masallarının söz varlığı üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor*, 93, 125-134.
- Baş, B. (2013). İlköğretim okulları için hazırlanan deyim sözlükleri üzerine bir değerlendirme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 24-31.
- Baş, B. (2016). Çocuk kitaplarında ortak söz varlığı unsurları üzerine bir değerlendirme. *Millî Eğitim Dergisi*, 210, 391-409.
- Bulut, M. (2013). Türkçe eğitimi ve öğretiminde dil ve kültür aktarımı aracı olarak atasözleri ve deyimlerin önemi. *Turkish Studies*, 8 (13), 559-575.
- Büyükhellaç, S. (2014). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Coşkun, C. (2021). *Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın romanlarında deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler ve argolar bağlamında söz varlığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Çitil, H. (2009). *Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinde argo, deyim ve atasözlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Demir, C. (2010). Türkçe eğitim-öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim Dergisi*, 210, 141-161.
- Demirci, S. & Baş, B. (2016). İlkokul 3. sınıflarda söz varlığının geliştirilmesi üzerine bir eylem araştırması. *Millî Eğitim Dergisi*, 210, 215-235.
- Doğru, A. (2008). *6. sınıf Türkçe ders kitaplarında deyimler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Emre, İ. & Doğan, A.T. (2012). Türk dili ve kompozisyon bilgisi. İ. Emre (Ed.), *Sözlü edebiyat türleri* (ss.227-256). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, G. (2019). *Yabancılar Türkçe öğretimine yönelik ders kitaplarının atasözleri ve deyimler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Erol, K. & Sarıkaya, B. (2016). Sevgi Soysal'ın öykülerinde söz varlığı unsurları: yansımalar, kalıp sözler, ikilemeler ve deyimler. *International Journal of Social Science*, 47, 51-75. doi: 10.9761/JASSS3453
- Göçen, G., Karabulut, G., Yıldız-Memiş, N. & Darama, M. (2020). Yabancılar için Türkçe okuma kitaplarında yer alan ikileme, deyim ve atasözlerinin kullanım sıklığı ve seviyelere göre dağılımı. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8 (2), 112-142. Doi: 10.29228/ijlet.41764
- Gökçe, B. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki “toplum hayatı” temalı metinlerin söz varlığı açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2, 150-164.
- Gülden B. (2019). *Türkçe ders kitaplarının deyim varlığı ve okullar için hazırlanan deyimler sözlüklerinin işlevselliği üzerine bir araştırma*. VI. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı (ss.2344-2355), Yıldız Teknik Üniversitesi, 12-13 Aralık, İstanbul.

- Gün, M. & İkizçınar, B. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki okuma metinlerinde atasözü ve deyimlerin dağılımı: Yedi İklim örneği. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7 (3), 214-233. doi: 10.18033/ijla.36859
- Hayran, T. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında söz varlığına yönelik bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- İnan, İ. (2016). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki deyim, atasözleri ve özdeyişlerin analizi ve Türkçe eğitimine katkıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karadüz, A. (2009). Sözlük, sözcük anlamı ve öğrenme üzerine. *Turkish Studies*, 4 (4), 636-649.
- Kargın, F. (2019). *6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı öğeleri üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2018). Türkçenin anlatım gücünde deyimlerin yeri. *Türk Dili Dergisi*, 801, 16-22.
- Mangır, M. (2012). İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki deyim varlığının öğrencilerin alıcı söz varlığına katkısı. *Turkish Studies*, 7 (4), 2371-2385.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Öz, G. (2012). *İlköğretim sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Özbay M. & Melanlıoğlu D. (2009). Türkçe eğitiminde deyimlerin öğretme ve öğrenme süreci bakımından değerlendirilmesi. *Millî Eğitim*, 181, 8-19.
- Özden, M. (2016). Gümülüne ağzında görülen deyimler üzerine bir değerlendirme. *Dede Korkut Dergisi*, 11, 79-101.
- Özkan, E. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında Türk kültür öğeleri olarak atasözleri ve deyimler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4 (10), 295-300.
- Pilav, S. (2008). *Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin söz varlığı üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sinan, A.T. (2008). Deyim kavramı üzerine notlar-1. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 91-98.
- Şen, E. (2019). 1980-2008 yılları arasında yazılmış yerli çocuk tiyatrosu metinlerinin söz varlığı açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7 (1), 79-93.
- Turhan, H. (2010). *8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin söz varlığı açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders ve öğrenci çalışma kitaplarının deyim varlığı ve öğretimi açısından incelenmesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 63-90.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uluçay, M. (2011). *İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığının ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki metinlere altyapı oluşturmada yeterliliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Uysal, İ.N. (2016). Salâh Birsâl'in "şingir mungır" sözcükleri-deyimler. *Millî Eğitim Dergisi*, 210, 563-575.
- Yaman, E. (2016). Türkçenin güncel söz varlığı. *Millî Eğitim Dergisi*, 210, 85-91.
- Yavuz, M. (2020). *Türkçe dersi öğretim programı ve 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Yavuz, S. (2012). Haldun Taner'in tiyatrolarında kullandığı kalıplaşmış sözler-deyimler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (8), 121-140.
- Yıldırım-Bilgen, D. (2017). Çocuk edebiyatı alanındaki eserlerin söz varlığı öğelerine ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5 (3), 145-171. doi: 10.18298/ijlet.2061
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zorpuzan, S. (2018). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan kitaplardaki kalıp söz ve deyim varlığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.